

character and revealed the artist's temperament characteristics and their impact on artistry.

Key words: mehatekst, psyhoavtobiohrafizm, psychosomatics, temperament, poetics.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В. Г.

УДК 821. 163.2 – 1.09+929 Забужко

С. А. Негодяєва

„ДОНЕЦЬКИЙ ТЕКСТ” У РЕЦЕПЦІЇ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

Розвиток урбаністичного літературознавства спонукає сьогодні науковців до багатоаспектних дискурсів, пов'язаних із виробленням специфічної категорії поняттєвого інструментарію в даній галузі. Теорію дослідження міського тексту розробляли Ю. Лотман, В. Топоров, Т. Гундорова, Т. Возняк, В. Абашев, Н. Медніс та інші. Спираючись на різнобічні погляди, визначимо „міський текст” як текстуальний простір, певну концептуальну систему синтезованих текстів, які мають спільну позатекстову й мовну цілісність, що базується на засадах символіки, архетипності, інтертекстуальності тощо. Розглядаючи феномен міста, ще Ю. Лотман пропонував виокремлювати два інтерпретаційні модули – „місто як ім'я” та „місто як простір”, при цьому останній, характеризуючись як „замкнений простір відносно оточуючої його території” [1], може набувати центричного та ексцентричного характеру. Це ствердження спровокувало новий і актуальний напрям у досліджуваному аспекті – „локальний міський текст”: „східний текст” (А. Біла [2]), „київський текст” (Т. Гундорова [3], О. Харлан [4]), „петербурзький текст” (В. Фоменко [5]) тощо. Очевидна актуальність нашої розвідки дає змогу сформулювати її мету – дослідити „донецький текст” у рецепції Оксани Забужко.

Запропонована нами наукова інтерпретація дасть змогу проаналізувати авторський міф про промислове місто Донбасу і з'ясувати світоглядні коди, на підставі яких він створювався. Своє дослідження ми побудували на основі аналізу есеїстичного подорожнього нарису авторки „Слідами одного вірша”, надрукованого в збірці „27 регіонів” [6]. Заявлений у минулому році проект у книзі об'єднав творчість письменників різних поколінь і стильових манер, „до того ж, кожен автор писав не про місця, де народився, а про той регіон, куди за власним бажанням чи проти нього його закинула доля”.

Текст міста, як відомо, творять візуальний і культурний контексти, архітектоніка, матеріальна культура, меморіальна означеність, система асоціацій, культурних і матеріальних знаків і слідів та багато інших складників. Ю. Лотман визначає семіотичний сенс міського тексту так: „реалізуючи зіткнення різноманітних національних, соціальних, стильових кодів і текстів, місто здійснює різноманітні гібридизації, перекодування, семіотичні переклади, які перетворюють його в генератор нової інформації. Джерелом таких семіотичних колізій є не тільки синхронне розташування різних семіотичних утворень, але й діахронія: архітектурні споруди, міські обряди і церемонії, сам план міста, назви вулиць і тисячі інших реліктів минулих епох діють як кодові програми, які постійно заново генерують тексти історичного минулого. Місто – механізм, який постійно заново народжує своє минуле, яке отримує змогу розміщуватися з теперішнім ніби синхронно” [1, с. 282 – 283].

Оскільки, міський текст – це своєрідний текст у тексті, сукупність знакових для образу міста його семантичних ознак, яка залишається більш або менш усталеною в більшості текстів, що репрезентують певне місто, то для подальшої логіки студії скористаємося предметно-тематичною локалізацією просторових ознак зображеного у художньому тексті міста, запропонованою І. Вихор [7], яка виділяє узагальнені типи міських топосів, а саме: власне урбаністичний; індустріальний; архітектурний; пейзажний; історіософський.

„Міський текст” на власне урбаністичному рівні, його „предметну наповненість та художню семантику власне урбаністичного міського топосу визначають тематичні пріоритети, що пов’язані із проблемою впливу міського середовища на екзистенційні засади людського буття” [7, с. 12], У рецепції Оксани Забужко загальну предметно-просторову перспективу власне урбаністичного міського топосу Донецьк окреслює більш або менш деталізована картина міського життя степового промислового краю: „Перше враження, перший кидок на місто оком з пташиного польоту (з вікна літака, що пішов на посадку) – як перший погляд незнайомця при зустрічі: он ти який!.. Безкрая рівнина, плаский, на весь овид, чорно-сірий степ, сувора графічна кольористика, місцями підбілена порошею (кінець листопада), нерівномірно розкидані лишайні радянських багатоповерхівок та „промзон”, дими, завислі в повітрі клаптями вовни, – і то тут, то там, наче прорвані назверх велетенські бугри прихованої підземної сили – монументальні, геометрично чітко окреслені, мов обмахнуті по контуру сніжними квачем, безверхні чорні зіккурати, найпрекрасніша риса міського пейзажу – гори?.. чи якісь загадкові конструкції?..” [6, с. 36]. Терикони, депресивні напівпорожні міста-супутники, не підкорене людиною Дике Поле, утілення „аметиканської мрії по-українськи”, нескінченна низка маркетологічних топонімів, на зразок: бізнес-центр „Акула”, мережа супермаркетів „Обжора”, ресторан „Ё – моё”,

відсутність метро, створили промовистий авторський концепт Донецька: „як немовля, – навіть ставши „мільйонником”, він не перестав бути тим, чим був зроду – шахтарськм селищем, „посьолком” серед Дикого Поля ” [6, с. 41].

Індустріальний урбаністичний рівень Донецька зумовлює і формування певного мотиваційно-психологічного настрою донеччан. У Донбас „їхали люди, які вже не мали чого втрачати, і цей „неприродний добір за кілька поколінь мусив витворити свій етичний кодекс, у якому немає місця для гордості: завелика розкіш! – натомість категоричним імперативом стає взаємна підтримка: сьогодні я тобі поможу викопатися з-під завалу, завтра – ти мені...” [6, с. 40]. Класичне земляцтво призвело мешканців до кланового соціального устрою в місті, який проявився в еволюції Сталіно-Донецька із совково-мілітарного на постсовково-кітчевий. Асоціативне Донбас-Колумбія з їх мафіозними угрупованнями, справді, створив, з цього регіону місцевість за „колючим дротом”, який не породжує щасливих людей, лише рабів і рабовласників.

Архітектурний міський топос Донецьк у авторській рецепції, окрім бізнесово-торгової та бізнесово-спортивної частин, представлений пам’ятниками „кубістичним кавалеридзенським „Термінатором”-гномом Артемом” та „самоваром” А. Солов’яненку (бо визолочений на зразок вуличного міма, який зазвичай бавить публіку в європейських містах).

Сучасне „місто троянд” будувалось за суворою регламентацією будівничих комунізму: не втрачати часу на невиробничі моменти: „... притульних кав’ярень у місті немає, взагалі немає „центру” в європейсько-урбаністичному розумінні, вулиці прокладені вздовж колишніх „ліній”, затишних закапелків не передбачають – шахта Засядька виявилася просто на розі, як у Києві вхід у метро...” [6, с. 45]. А містами для юнацьких побачень залишилися декілька кінотеатрів, автобусні зупинки, вокзали тощо. Такий простір не формує пам’ять затишного дитинства й отроцтва.

Пейзажний Донецький топос акцентовано на степу, який має безмежну шаманську силу. Проте, Сосюрині „Як передать, Донбас, твою красу і силу...” спростовує сьогоднішня естетика бурхливого наступу промисловості, бо „...навіть у наймертвотніші брежнєвські десятиліття, коли все, здавалось, було „закатано в асфальт”, чи, як мовляв той шаман, „накрито каменем” (рівненько, за ранжиром, як люблять анальні садисти, – з дотепер збереженими газонами, по яких „не ходить!”, та бордюрами, на яких „не сидеть!”) – та сила продовжувала дибитися невпокоєними буграми, мов донецький степовий ландшафт: цвіт українського дисидентства 1960 – 1970, саме його осердя, найнепохитніший інтелектуальний кістяк – звідси, з Донбасу. Іван і Надія Світличні, Раїса Мороз-Левтерова, Іван Дзюба, Василь Стус...” [6, с. 39]. Прийом візуальної деталізації образу міста доповнюють запахи (метановий дим копалень, сіро-водневий дим коксохіму), смакові образи

(фаст-футівський присмак їжі), звукові образи (звук вібрації відбійних молотків, ляскіт шахтарських касок по асфальту).

Історіософський рівень прочитання „донецького тексту” Оксани Забужко як світоглядної коліски шістдесятництва легко розкодовується спогадами Івана Дзюби, який виокремив причини появи цього феномену саме в етнічно забарвленому й геополітичному Донбасі: „...ніхто нас спеціально не виховував, ніхто нам не закидав в душу думку про Україну, навпаки, все робилося для того, щоб ми жили бездумно і не бачили цієї проблеми. А приходять час – і вона в тобі озивається” [8, с. 51]. Письменницька асоціація тексту від В. Сосюри до Г. Тютюнника й В. Стуса, Емми Андіївської – це не лише створена авторкою низка національних митців-велетнів, це спроектований своєрідний міф Донецька-велетня, міста, яке поправу заслужило появу нових пам’ятних центрів: архітектурних, культурологічних, історичних. На думку майстрині слова, музеї, галереї цих видатних постатей залучать Донецьк до світової туристичної спільноти швидше, ніж Донбас-Арена, парк кованих скульптур та будинок героя гангстерських війн 90-х Ахата Брагіна. Донецьк на порозі духовного вибуху, і „що цьому містові потрібно, так це новий геній – масштабу Стуса, але типологічно ближчий до Маркеса, – такий, щоб зумів синтезувати всі, розкидані тут, уламки й випари різнопорядкових і різношарових міфів. Переплавити водно рабів і бунтарів, Тютюнникових мрущих дітей і їхніх убивць-опікунів з газетних хронік, і неперебутню людську біду, і голод, і жагу життя, і щелепи копалень, що з ненадлистю хронічного божества друге століття поспіль перетирають мільйони дужих тіл та жужелицю, і знепокоєних духів, що бродять покинутими штреками, і „пухирі землі”, що надимаються на поверхні хромованою сталлю хмарочосів, і вперто-вітальні, як у кам’яних бабів донецького степу, монументальні форми Андіївської, Горської й Антипа, і вітер з Кальміуса, і сірко-водневий сморід коксохіму, і Лису Гору з її єдиними на світі багаттям, і терикони з їх підземними димами...” [6, с. 50].

Як бачимо, авторська символіка донецького простору Оксаною Забужко реалізована у формі метафоричного співвіднесення Донецька у цілому або окремих його частин та елементів з образами, які символічно узагальнюють ті або інші аспекти буття та життєдіяльності промислового міста. Індивідуально-творча міфологізація спрямована на створення індивідуального письменницького міфу, який постав на основі певного екзистенційного досвіду, її особистісного сприйняття міста, під час подорожі до Донецька. Чіткі межі поняття „донецький текст” у літературознавстві визначити неможливо, бо воно в науковому розумінні суб’єктивне, рухоме. Презентований авторкою Донецьк артикулюється як семіотичний міський і духовний простір, який має свій рабсько-бунтарський характер, робітничо-пролетарський силует, певний класово-клановий соціум, свій кітчевий стиль, виснажений степовий ландшафт тощо. Важливого значення в поданій нами інтерпретації набуває

переплетіння авторської й читацької рецепції, що вирізняє Донецьк як оригінальний, самобутній просторовий образ з низки інших „міських текстів”, і може продукувати нові дискусії в аспекті урбаністичної літератури.

Список використаної літератури

1. Лотман Ю. М. Символика Петербурга / Ю.М. Лотман / Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М. : Языка русской культуры, 1996. – С. 275 – 297. **2. Український текст ХХ століття** у дзеркалі історії української літератури. Програми основних курсів і спецкурсів / Відп. Редактор Г. В. Давидова-Біла. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 96 с. **3. Гундорова Т.** Київський роман-с / Т. Гундорова // Критика. – 2008. – № 1–2. **4. Харлан О.Д.** Міський текст в історичній ретроспективі (Зінаїда Тулуб „Людолови”) / О. Д. Харлан // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст. – 2009. – Вип. XX. – С. 106 – 115. **5. Фоменко В. Г.** Місто і література: українська візія.: Монографія / В.Г. Фоменко. – Луганськ: Знання, 2007. – 312 с. **6. Забужко О.** Слідами одного вірша / Оксана Забужко // 27 регіонів України / художник-оформлювач Д.О. Самойленко. – Харків: Фоліо, 2012. – С. 36 – 52. **7. Вихор І. В.** Дискурс міста в українській поезії кінця ХІХ – першої половини ХХ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.06.06. „Теорія літератури” / І. В. Вихор. – Тернопіль, 2011. – 20 с. **8. Дзюба І. М.** Спогади і роздуми на фінішній прямій / І. М. Дзюба. – К.: Криниця, 2008. – 928 с.

Негодяєва С. А. „Донецький текст” у рецепції Оксани Забужко

Стаття присвячена дослідженню локального „донецького тексту” у подорожньому есеї Оксани Забужко „Слідами одного вірша”.

Текст міста творять візуальний і культурний контексти, архітектоніка, матеріальна культура, меморіальна означеність, система асоціацій, культурних і матеріальних знаків і слідів та багато інших складників. Дослідження побудоване на узагальненні типів міських топосів, а саме: власне урбаністичному; індустріальному; архітектурному; пейзажному; історіософському.

Доведено, що авторська рецепція донецького простору реалізована у формі метафоричного співвіднесення Донецька у цілому або окремих його частин та елементів з образами, які символічно узагальнюють ті або інші аспекти буття та життєдіяльності промислового міста.

Ключові слова: „донецький текст”, урбаністична література, топос, авторська рецепція.

Негодяева С. А. „Донецкий текст” в рецепции Оксаны Забужко

Статья посвящена исследованию локального „донецкого текста” в дорожном эссе Оксаны Забужко „Следами одного стихотворения”.

Текст города создают визуальный і культурный контексты, архитектура, материальная культура, мемориальная определённости, система ассоциаций, культурных і материальных знаков і следов и других составляющих. Исследование построено на обобщении типов городских топосов, а именно: собственно урбанистическом; индустриальном; архитектурном; пейзажном; историософском.

Доказано, что авторская рецепция донецких пространств реализована в метафорическом соотношении Донца в целом или отдельных его частей и элементов с образами, которые символически обобщают те или другие аспекты бытия и жизнедеятельности промышленного города

Ключевые слова: „донецкий текст”, урбанистическая литература, топос, авторская рецепция.

Nehodiayeva S. A. „Donetsk Text” in Reception of Oksana Zabuzhko

The article is dedicated to research of the local „donetsk text” in the traveler essay by Oksana Zabuzhko „Tracing a poem”.

Text of the city is made by visual and cultural contexts, architectonics, material culture, memorial determinacy, the system of associations, cultural and physical signs and traces and many other components. The study is based onto a synthesis of urban toposes types, namely: actually urban, industrial, architectural, landscape, philosophy of history.

It is proved that the author’s reception of Donetsk space is realized in the form of a metaphorical correlation of Donetsk as a whole or its separate parts and components with the images that symbolically generalize these or other aspects of life and vital activity of an industrial city.

The interpretation shall weave of the author’s and readers’ reception, and this distinguishes Donetsk as an original and distinctive spatial image from a number of other „urban texts” and can produce new discussions in the aspect of urban literature.

Key words: „donetsk text”, urban literature, topos , author’s reception.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф.Шестопалова Т. П.